

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนที่เป็นราชอาณาจักรไทยปัจจุบันนี้เป็นเวลาช้านาน จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของคนไทยส่วนใหญ่ คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่า ภายหลังจากสิ้นยุคครั้งที่ ๓ ซึ่งจัดทำที่เมืองปาฏลีบุตร ภายใต้อบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้มีการจัดส่งพระสมณทูตไปยังดินแดนต่าง ๆ ทั้งในและนอกชมพูทวีป มีสุวรรณภูมิ เป็นต้น^๑ นักปราชญ์สำคัญ ๆ มีสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ เป็นต้น ต่างมีความเห็นคล้อยตามคัมภีร์มหาวงศ์ดังกล่าวแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงเห็นด้วยกับคำอธิบายของริคส์เควิกส์^๒ ที่ว่า สุวรรณภูมิน่าจะหมายถึงอาณาจักรตั้งแต่ประเทศรามัญลงมาจนถึงประเทศสยามข้างฝ่ายตะวันตก และจากหลักฐานต่าง ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ ร่องรอยเมืองโบราณแถบบริเวณจังหวัดนครปฐม ซึ่งมีฐานสถาปนาเจดีย์ วิหารมากมาย ตลอดจนการขุดพบธรรมจักรศิลาจำนวนมากแถบจังหวัดนครปฐม ธรรมจักรศิลานี้เป็นศิลปะที่นิยมสร้างกันในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ทำให้พระองค์ทรงสันนิษฐานว่า ศูนย์กลางของ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Wilhelm Geiger (Translator), Mahavamsa or the Great
Chronicles of Ceylon, (London : Pali text Society, 1964)

p. 82 - 87.

อาณาจักรสุวรรณภูมิน่าจะอยู่บริเวณจังหวัดนครปฐม^๑ และสันนิษฐานกันว่าพระพุทธศาสนาได้หยั่งรากลงในดินแดนส่วนนี้ของโลกตั้งแต่ยุคนั้นเป็นต้นมา และได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ

การศึกษาพระธรรมวินัยและการศึกษาภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้บันทึกคำสอนของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทก็คงจะเจริญควบคู่มาด้วยความเจริญของศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะว่า การที่จะมีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมคำสอนได้อย่างลึกซึ้ง ต้องอาศัยความรู้รอบรู้แตกฉานในภาษาบาลีด้วย ร่องรอยเกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรต่าง ๆ เช่น อาณาจักรเชียงใหม่ เรื่อยมาจนถึงสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานเกี่ยวของกับความเจริญรุ่งเรืองของการศึกษาทางศาสนามากมาย เช่น ที่อาณาจักรเชียงใหม่ ใค้มีพระเถระที่เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย รอบรู้พระไตรปิฎกและภาษาบาลี จนสามารถรจนาคัมภีร์ได้หลายท่าน เช่น พระสิริมังคลาจารย์ ผู้แต่งมังคลัตถทีปนี และพระรัตนปัญญา ผู้แต่งคัมภีร์ชินกาลมาลี เป็นต้น^๒

ในสมัยสุโขทัย การศึกษาเล่าเรียนเกี่ยวกับศาสนาก็เจริญรุ่งเรืองไม่น้อยไปกว่าเชียงใหม่ วรรณกรรมศาสนาและวรรณกรรมภาษาบาลีที่มีชื่อเสียงที่แต่งในสมัยนี้

^๑ สมเด็จพระมหาปาจารย์ราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, (กรุงเทพฯมหานคร : บริษัทตั้งทองฮวดและบริษัทสยามกลการ จัดพิมพ์ในงานบรรจุกศพ นายไคลง พรประภา, ๒๕๑๑), หน้า ๒๔ - ๒๕.

^๒ แสง มนวิฑูร, "ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในลานนาไทย" ใน รวมบทความของ ศาสตราจารย์แสง มนวิฑูร, (กรุงเทพฯมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๐๗), หน้า ๘๑ - ๑๐๘.

มีหลายเรื่อง เช่น ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ให้ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรม และแนวความเชื่อบางอย่างเกี่ยวกับพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมภาษาบาลีที่เด่น ๆ เช่น โลกที่ปกสาร ของพระสรณเมธี และศิลาจารึกภาษาบาลี ซึ่งนับเป็นวรรณกรรมภาษาบาลีส่วนหนึ่ง^๑

ในสมัยอยุธยา พระภิกษุและชาวกรุงศรีอยุธยาที่มีความสามารถในการพูด การอ่าน เขียน ภาษาบาลีคงจะมีมาก จะเห็นได้จากศาสนคติดังกล่าวที่ปรากฏในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งได้ใช้ภาษาบาลีเป็นสื่อกลางในการติดต่อ อนึ่ง พระสมณทูตที่พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงส่งไปประดิษฐานศาสนาในลังกาค้างครั้งนั้น มีหลักฐานบันทึกไว้ว่า ได้ใช้ภาษาบาลีในการติดต่อสื่อความหมายกับชาวลังกา ในระยะที่ท่านเดินทางไปถึงลังกาใหม่ ๆ^๒

ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็เช่นเดียวกัน พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงสนพระทัยในการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและภาษาบาลีเป็นอย่างดี เช่น ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการตีพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๕

การที่ท่านเหล่านั้นมีความสามารถในการอ่าน เขียน และพูด ภาษาบาลีได้เป็นอย่างดี จนสามารถอ่านคัมภีร์พระไตรปิฎกได้อย่างแตกฉาน แต่งคัมภีร์ภาษาบาลีได้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

^๑ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔๑ - ๑๔๒.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, การประดิษฐานสยามวงศ์ในลังกาทวีป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๖ - ๑๗.

หรือใช้ภาษาบาลีในการติดต่อสื่อความหมายได้นั้น คงเป็นเพราะว่า ท่านเหล่านั้น มีความฉลาด รอบรู้ในระเบียบ หรือไวยากรณ์ของภาษาบาลี ทั้งนี้ก็เพราะว่าไวยากรณ์ มีความสำคัญอยู่ ๓ ประการ คือ

- ก. เป็นทั้งศิลปและวิทยาการแห่งการพูดหรือการเขียนให้ถูกต้อง
- ข. ช่วยให้ผู้จักลักษณะแห่งคำพูดต่าง ๆ และวิธีผูกประโยค
- ค. สอนให้เข้าใจวรรณคดีของภาษานั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี^๑

ดังนั้น วิทยานิพนธ์นี้ จึงมุ่งศึกษาคัมภีร์มูลกัจจายน์ ซึ่งถือกันว่าเป็นคัมภีร์ ไวยากรณ์บาลีที่เก่าแก่ที่สุด โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับระบบเสียง วิชิตสนธิ และวิธีสมาส เนื่องจากการศึกษานี้จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีสำนึกต่าง ๆ มา เปรียบเทียบด้วย ฉะนั้น จึงเห็นสมควรกล่าวถึงบาลีไวยากรณ์สำนึกต่าง ๆ ดังนี้

บาลีไวยากรณ์ ๓ สำนึก

สำนึกกัจจายนะ ในบรรดาคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีทั้งหลาย คัมภีร์กัจจายนะ นับเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่เก่าแก่ที่สุด คัมภีร์กัจจายนะแต่งโดย พระมหากัจจายนะ พระเถระชาวชมพูทวีปรูปหนึ่ง ซึ่งมีชื่อพ้องกับพระมหากัจจายนะมหาเถระ พระเถระ ในสมัยพุทธกาล แต่ไม่ใช่องค์เดียวกัน^๒ เชื่อกันว่า พระมหากัจจายนะอาศัยคัมภีร์

ศูนย์วิทยธรพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑พระมหาสุฐีบรมพงษ์ วรรณปก, "ภาษาบาลี" ใน ภาษาศาสตร์ (กรุงเทพฯ-มหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๑๖ - ๑๗.

^๒พระเทพเมธาจารย์ (เข้ชา), แบบเรียนวรรณคดีบาลีประเภทคัมภีร์บาลีไวยากรณ์, (กรุงเทพฯ-มหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔), หน้า ๓๕ - ๔๗.

ไวยากรณ์สันสกฤตบางคัมภีร์ประกอบ เช่น คัมภีร์กาตันตระวैयाกรณะ ของ สรวรมนุ และคัมภีร์กาติกา วฤตติ ของชยาติตย วามน ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าคัมภีร์นี้แต่งสมัย ไทน์ แต่คงจะหลังสมัยพระพุทฺชโชสเถระ มีคัมภีร์อื่น ๆ ที่เป็นอรรถกถาบาง ฎีกาบาง แต่งขึ้นตามสายนี้หลายคัมภีร์ เช่น นยาส หรือ มุขมัตตทีปนี ของพระวิมลพุทฺธิ และรูปสิทธิปกรณ ของพระพุทฺธปิยะ เป็นต้น

สำนักโมคคัลลานะ คัมภีร์โมคคัลลานะเป็นคัมภีร์บาลีไวยากรณ์ที่แต่งโดย พระเถระชาวลังกาชื่อว่า โมคคัลลานะ ในรัชสมัยของพระเจ้าปรักกมพาทุมหาราช ซึ่งครองราชย์อยู่ราว ๆ ศตวรรษที่ ๑๒ กล่าวกันว่า พระโมคคัลลานะเถระแต่งคัมภีร์ โมคคัลลานะนี้ด้วยแรงผลักดันของภาษาสันสกฤต ทั้งนี้เพราะว่าในระยะนั้น เกิดมีการ นิยมเล่าเรียนภาษาสันสกฤตกันอย่างแพร่หลายในหมู่พระภิกษุและประชาชนชาวลังกา

คัมภีร์กาตันตระ เป็นคัมภีร์ที่เชื่อกันว่ามีอิทธิพลต่อไวยากรณ์บาลีของกัจจายนะ เป็นอย่างมาก ไม่ทราบแน่ชัดว่าคัมภีร์กาตันตระนี้แต่งขึ้นในสมัยใด ศัพท์ไวยากรณ์ที่ใช้ ในคัมภีร์นี้เเก่ามาก เช่น ศัพท์ที่ใช้อยู่ในปฺราติศาขยฺสูตร เป็นต้น

คัมภีร์กาติกา วฤตติ แต่งเมื่อประมาณ ค.ศ. ๖๕๐ แบ่งออกเป็น ๘ ภาค ๕ ภาคแรกแต่งโดย ชยาติตย ๓ ภาคหลังแต่งโดยวามน สั้นกว่า มหาภษย ของ ปตฺนุชฺฉิ มาก แต่มีค่าตรงนี้เป็นอรรถกถาที่เก่าที่สุดที่อธิบายสูตร ของปาณินิทุกสูตร ส่วนตัวอย่างต่าง ๆ มักจะใช้ตัวอย่างที่เคยใช้กันมาแล้ว.

พระภิกษุชาวลังกาบางรูป เช่น พระสารีบุตร เป็นต้น^๑ เชี่ยวชาญภาษาสันสกฤตมาก ถึงกับไต่เตงตำราไวยากรณ์สันสกฤตไว้ ๒ เล่ม แต่ไม่ปรากฏชื่อ ถ้าจะเปรียบเทียบ เนื้อหากันแล้ว คัมภีร์โมคคัลลานะมีรายละเอียดมากกว่าคัมภีร์กัจจายนะ คัมภีร์อื่น ๆ ที่แต่งขึ้นในสายนี้ คือ ปทสาธน ของ พระปิยทัสสี และ ปโยคสิทธิ ของ พระวันรัตน-เมธังกร เป็นต้น^๒

สำนักสัททนีติ คัมภีร์สัททนีตินับเป็นคัมภีร์บาลีไวยากรณ์ที่มีรายละเอียดมากกว่าคัมภีร์อื่น ๆ ผู้แต่งคัมภีร์นี้เป็นพระมหาเถระชาวพม่าชื่อ พระอัครคังสะ ผู้มีชีวิตอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ คัมภีร์สัททนีติ แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ ปทมมลา ธาตุมาลา และ สุตตมาลา มีทั้งหมด ๒๗ บท ๑๘ บทแรกเรียกว่า มหาสัททนีติ และอีก ๙ บทหลัง เรียกว่า จุลสัททนีติ เชื่อกันว่าผู้แต่งได้อาศัยคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตหลายคัมภีร์มี อัมภฎาชาเยนี เป็นต้น เป็นคู่มือในการเรียบเรียงหนังสือไวยากรณ์บาลีที่อยู่ในสายนี้มี ๑ คัมภีร์ คือ สัททนีตินิสสยะ

^๑พระภิกษุชาวลังกานิยมตั้งชื่อพ้องกับพระมหาเถระในสมัยพุทธกาล จะเห็นได้ว่า มีพระภิกษุลังกาหลายองค์ที่มีชื่อเหมือนกับพระมหาเถระในสมัยพุทธกาล เช่น พระอนุรุทธ (ผู้แต่งอภิธรรมมุตตสงคห) และ พระโมคคัลลานะ (ผู้แต่งคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี) เป็นต้น ธรรมเนียมอย่างนี้ไม่เป็นที่นิยมในวงการคณะสงฆ์ไทยและประชาชนชาวไทย เพราะถือว่าเป็นการตีตนเสมอกับผู้ใหญ่ ซึ่งถ้าเป็นพระอรหันต์สาวกยิ่งต้องเคารพมากเป็นพิเศษ ใครตั้งชื่อเหมือนท่านถือว่าเป็นอัมมังคลดแก่ตนเอง.

^๒S.C. Banerji, An Introduction to Pali Literature, (Calcutta : Puntha Pustak, 1964), p. 99 - 102.

คัมภีร์บาลีไวยากรณ์และการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบาลีไวยากรณ์

คัมภีร์บาลีไวยากรณ์ รวมทั้งตำราอธิบายบาลีไวยากรณ์บางเล่มและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีดังต่อไปนี้

๑. คัมภีร์กัจจายนะ รวบรวมโดย ลักษมี นารายณ์ ติวารี
๒. กัจจายนมูล ของ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย)
๓. รุปสิทธิปกรณ์ ของ พระพุทธิปิยเถระ
๔. สัททনীติ ของ พระอัครวงษ์
๕. โภกคัลลานะ วยากรณ์ะ ของ พระภทันตะ สิริ โมคคัลลานะ
๖. บาลีไวยากรณ์ ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-วโรรส
๗. มุลนอยอาศัยมุลใหญ่ ของ สมเด็จพระวันรัตน์ (ทิต อุทยมหาเถระ)
๘. บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง ของ หลวงเทพคุณานุสิษฎ์ (ทวี ธรรมธัช)
๙. กิริยาอาชยาตในบาลีไวยากรณ์มูลกัจจายน์ วิทยานิพนธ์ปริญญามหา-บัณฑิต ของ นายทรัพย์ ประกอบสุข
๑๐. การศึกษาเปรียบเทียบคำภาษาและลีลาโวหารของคัมภีร์สุตตวิภังค และธรรมทัฎฐกถา วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ของ นายทองใบ แทนมณี

วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์และขอบเขตที่จะศึกษาคัมภีร์มูลกัจจายน์อย่างละเอียดในค่านต่อไปนี้

ระบบเสียงในภาษาบาลี โดยเหตุที่ระบบเสียงเป็นโครงสร้างส่วนหนึ่งของภาษา การที่จะศึกษาภาษาจำเป็นต้องศึกษาเรื่องระบบเสียงด้วย ดังนั้น ผู้เขียนจึงได้ตั้งวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาระบบเสียงภาษาบาลีไว้ทั้งเสียงสระ และเสียงพยัญชนะ โดยยึดเอาคัมภีร์มูลกัจจายน์เป็นแกนกลาง และอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์บาลีไวยากรณ์อื่น ๆ รวมทั้งตำราภาษาศาสตร์ต่าง ๆ ประกอบการศึกษาวิจัย

วิธีสนธิในภาษาบาลี ภาษาบางภาษา เช่น ภาษาบาลีและสันสกฤตมีธรรมชาติอยู่อย่างหนึ่งคือ เมื่อเสียงสองเสียงที่อยู่ใกล้กัน มักจะกลมกลืนกัน เช่น เสียงอ่อนจะกลมกลืนเข้ากับเสียงแข็ง เสียงสั้นรวมกับเสียงสั้น หรือเสียงสั้นรวมกับเสียงยาว ผลจะกลายเป็นเสียงยาว การกลมกลืนของเสียงในลักษณะนี้เรียกว่าสนธิ วิทยานิพนธ์นี้มุ่งจะศึกษากฎเกณฑ์ (สูตร) และตัวอย่าง เกี่ยวกับสนธิที่ท่านรวบรวมไว้ในคัมภีร์มูลกัจจายน์ กฎเกณฑ์หรือสูตรเหล่านี้มีความสำคัญในฐานะที่เป็นพื้นฐานแห่งการอธิบายไวยากรณ์ยุคต่อ ๆ มา

วิธีสมาสในภาษาบาลี วิธีสมาสเป็นอีกวิธีหนึ่งที่สำคัญและใช้มากในภาษาบาลี และมีความสัมพันธ์กับวิธีสนธิอยู่มาก วิทยานิพนธ์นี้จึงมุ่งจะศึกษากฎเกณฑ์หรือสูตรเกี่ยวกับสมาสจากคัมภีร์มูลกัจจายน์ เปรียบเทียบกับคัมภีร์ไวยากรณ์สำนักอื่น เพื่อเป็นแนวในการศึกษาบทสมาสที่ใช้อยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

รวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์มูลกัจจายน์ และคัมภีร์ไวยากรณ์ที่สำคัญอื่น ๆ เช่น โมคคัลลานะ และ สัททนิติ เป็นต้น รวมทั้งตำราไวยากรณ์บาลีอื่น ๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ และข้อมูลที่ได้จากการสำรวจลักษณะไวยากรณ์ในส่วนที่สัมพันธ์กับสูตรที่ได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาบางเล่ม แล้วนำมาวิเคราะห์ระบบเสียง วิธีสนธิ และวิธีสมาสจากข้อมูลที่รวบรวมได้ แล้วเรียบเรียงให้เห็นความคล้ายคลึง และความแตกต่างกันระหว่างคัมภีร์มูลกัจจายน์ และคัมภีร์ไวยากรณ์อื่น ๆ รวมทั้งตำราไวยากรณ์ที่นักปราชญ์ปัจจุบันแต่งขึ้น

ประโยชน์ที่จะได้รับ

วิทยานิพนธ์นี้จะให้ความรู้ในเรื่องดังต่อไปนี้

ความรู้เรื่องระบบเสียงต่าง ๆ ในภาษาบาลี ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาเรื่องการจัดลำดับตัวอักษรที่ใช้ในภาษาไทย

ความรู้เรื่องวิธีสนธิในไวยากรณ์บาลี ซึ่งเราได้รับเอามาใช้ในการสร้างคำใหม่ในภาษาไทย

ความรู้เรื่องวิธีสมาสของไวยากรณ์บาลี ซึ่งเป็นอีกวิธีหนึ่งที่เรารับเอามาใช้ในการสร้างคำใหม่ในภาษาไทย

นอกจากนี้ เพื่อเป็นการรักษาคัมภีร์ไว้ไม่ให้สูญหาย และเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อไป ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมสูตรวृत्ติและอุทธานรณของคัมภีร์มูลกัจจายน์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบเสียง วิธีสนธิ และวิธีสมาส ตลอดจนจัดทำคำแปล และเขียนคำอธิบายอย่างละเอียดไว้ด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย